

ZBYNĚK SVITÁK

NĚKOLIK POZNÁMEK K ŽIVOTU A DÍLU PROTONOTÁŘE JINDŘICHA

Postava mistra Jindřicha, notáře či protonotáře krále Přemysla Otakara II., kanovníka pražského, vyšehradského a olomouckého i plebána v dolnorakouském Garsu (a. Kamp) patří k nejvýraznějším a nejzajímavějším osobám, s kterými se můžeme setkat v našem listinném materiálu druhé poloviny 13. století. Proto stále zůstává ve středu zájmu historických i diplomatických studií. Jak vyplývá především z dosavadních novějších prací, vyvíjel za svého života bohatou činnost, kterou však nelze omezit na pouhé kancelářské působení, tedy na psaní a koncipování listin, ale je třeba přičíst mu i aktivity čistě diplomatické.¹

Nová data získaná na základě průzkumu rakouských listin pochopitelně nenařuí zásadním způsobem obraz o jeho činnosti, vyplývající z grafického a stylověkritického rozboru písemností vzniklých Jindřichovou činností na našem území a ve službách českých vydavatelů,² ale mohou přispět k doplnění jeho činnosti a osvětlení oněch méně známých časových úseků jeho života, kdy fungoval mimo naše území především jako plebán v Garsu. Na základě průzkumu dolnorakouských klášterních archivů se podařilo získat několik neznámých podrobností, které se vztahují k jeho činnosti v okolí zmíněné fary.

Prvním novým dokladem je listina „Adlolda de Cheiowe“,³ kterou se zřiká spolu se svým strýcem Vulfigem (de Cheiowe) dědického práva na dva lány ve vesnici Wartberg, které Hugo Thurs z Lichtenfelsu prodal mistru Jindřichovi, „rectori ecclesie in Gors“, který je koupil „nomine ipsius ecclesie pro viginti sex libris denariorum Wienensis monete.“ Listina je datovaná v Eggenberku 15.

¹ Dušková, S.: *Kdo byl notář Jindřich*. SPFFBU C 7, 1960, s. 59–74. T á ž.: *Kancelář jako nástroj politiky Přemysla Otakara II.* FHB 1, Praha 1979, s. 67–91. Šebánek, J. – Dušková, S.: *Das Urkundenwesen König Ottokars II. von Böhmen*. Zweiter Teil (1264–1278). Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde 15, 1969, s. 275–276, 331–341, 368–371, a v těchto studiích uvedená literatura. Srovnej také CDB V/4, s. 32.

² Dušková, S.: *Kdo byl notář Jindřich*, s. 67.

³ Jedná se o lokalitu Kaja na pravém (rakouském) břehu Dyje poblíž Hardeggu.

října 1282⁴ a časově spadá mezi dvě další listiny, v nichž je doložena Jindřichova přítomnost, totiž mezi listinu altenburského opata Oldřicha z 5. září 1282, v níž se řeší spor mezi Jindřichem, plebánem v Garsu, a Oldřichem z Kotzendorfu, o desátky ve stejnojmenné vsi⁵ a listinu Waltera, převora konventu magdalenitek ve Freibergu, provinciálního visitatora a vyslance generálního proboshta řádu svaté Maří Magdaleny, která se týká konečného vyřešení choulostivé situace kláštera magdalenitek v Dobřanech.⁶

V obou je přítomnost Jindřichova doložena, protože první se týkala vyřešení sporu v jeho prospěch, na jednání byl přímo zainteresován a navíc se na jejím vzniku podle S. Duškové podílel stylisticky.⁷ V druhé listině sice nikde výslovně jmenován není, nicméně jistě byl přítomen nepochybně obtížnému jednání, protože je listina psána jeho rukou a také se na ní podílel i stylisticky.⁸

Nová listina z 15. října 1282 je svázána s první z nich několikerým poutem. Především jsou obě listiny psány touž rukou. Protože však obě listiny provenienčně patří k rakouskému prostředí, nelze o ní povědět nic přesnějšího, než že nepatří Jindřichovi, ani že ji nemůžeme včlenit do některého našeho písarského okruhu. Také stylisticky lze mezi oběma nalézt shody, i když ne výrazné, protože obě dvě nejsou stylisticky příliš bohaté. Mají stejnou promulgaci „Nos ... scire volumus universos presentes litteras inspecturos ...“. Jindřich sám je v obou titulován jako „rector ecclesie in Gors“ a právní úkony činí „nomine ipsius ecclesie“. Protivná strana ve sporu potom „consensum voluntate spontanea ... expresse adhibuit“ a dále „renuntiavit quoque patruus noster ... expresse ... omni iuri“ (15. října) nebo „voluntate spontanea recognovit ... et renuntiavit expresse omni iuri“ (5. září).

U obou lze tedy nalézt podobné obraty, a jestliže listinu z 5. září připsala S. Dušková mistru Jindřichovi,⁹ potom i ona z 15. října by měla být připojena k jeho dílu. Zvláště proto, že některé zmiňované obraty můžeme u Jindřicha nalézt i jinde. Uvedená místa by mohla mít inspirační zdroj v obratu „de gratia speciali expressius inhibentes“ z roku 1276,¹⁰ obrat „spontanea voluntate“ je doložen přímo z tohoto období ještě jednou nedlouho předtím z 1. června 1282, a to ve vyšehradské listině, která znamená, společně s jinou z téhož dne, definitivní

4 Je uložena v Haus, Hof und Staatsarchivum ve Vídni (HHStA), signatura Allgemeine Urkundenreihe (AUR) pod svým datem.

5 Uložena v HHStA, signatura AUR pod svým datem. Viz též Dušková, S.: *Kdo byl notář Jindřich*, s. 66.

6 *RBM II*, s. 153 č. 1287. O události naposledy Sviták, Z.: *Klášter magdalenitek v Dobřanech*. SPFFBU C 40, 1993, s. 15n.

7 Dušková, S.: *Kdo byl notář Jindřich*, s. 66.

8 Šebánek, J. – Dušková, S.: *Česká listina doby přemyslovské*. 1. Listina nižších feudálů duchovních. SAP 6, 1956, s. 161; pozn. 60.

9 Dušková, S.: *Kdo byl notář Jindřich*, s. 66.

10 *CDB V/2*, s. 492 č. 804.

vyřešení sporu mezi kapitulou vyšehradskou a jejím proboštem Petrem.¹¹ Jindřich sám napsal jedno vyhotovení této listiny a také se na ní podílel jako stylizátor.¹² Další shody nalezneme v listině Žibřida Širotky „de Huntsheim“, vydané 3. listopadu 1286 ve Falkenburku, kterou S. Dušková považuje za Jindřichovo dílo po stylistické stránce.¹³ Nalezneme zde opět promulgaci ve znění „... scire volumus presentes litteras inspecturos...“, kterou mají listiny z 5. září i 15. října a dále v dispozici obraty „renuncians omni iuri“ a také „consensum plenum et favorabilem adhibuimus cum effectu“, které by sice samostatně mohly znamenat obecný formulář, nicméně v souvislosti se stejnou promulgací, jako mají obě jmenované listiny, a s koroborací podobnou s listinou z 5. září¹⁴ lze uvažovat o totožnosti stylizátora všech těchto listin.

Nová zpráva z Jindřichova života přináší také upřesnění jeho itineráře. Listina vyšehradská z 1. června 1282 je posledním dokladem jeho pobytu v našich zemích na počátku léta toho roku. Po vyřešení důležitého sporu v kapitule, jejímž byl členem, se pravděpodobně odebral na svoji garskou faru, kde je doložen 5. září, zřejmě aby se tu staral o její prospěch, jak o tom svědčí listiny z 5. září a 15. října. Koncem října byl již přítomen v Praze při konečném řešení nestabilní situace kláštera magdalenitek v Dobřanech.

Abychom mohli s větší jistotou přiřknout tyto listiny k Jindřichovu notářskému dílu, bylo by ještě nutné diplomaticky prozkoumat v úvahu připadající dolnorakouské vydavatelské okruhy a vymezit jejich místo v nich. Konečný soud o autorství listin může totiž ovlivnit také podobný charakter projednávané záležitosti. Obě listiny jsou svědectvím o vyrovnání sporu a protože mezi jejich vyhotovením leží ne o něco více než měsíční časový úsek, jejich formulace se mohou ovlivňovat.

Další zpráva o mistru Jindřichovi se vztahuje k vybírání tzv. lyonského desátku, který byl ustanoven druhým všeobecným koncilem v Lyonu v roce 1274 na podporu Svaté země.¹⁵ Měl být vybírán po dobu šesti let a podléhalo mu

¹¹ *RBM II*, s. 549 č. 1277. Krejčíková, J.: *Vnitřní poměry vyšehradské kapituly v letech braniborské nadvlády*. SPFFBU C 29, 1982, s. 146. Druhá listina téhož data o téže události je *RBM II*, s. 549 č. 1276.

¹² Šebánek, J. – Dušková, S.: *Česká listina*, s. 161 pozn. 59. Dušková, S.: *Kdo byl notář Jindřich*, s. 63–64.

¹³ Originál je uložen v OA Jihlava. Viz Dušková, S.: *Kdo byl notář Jindřich*, s. 66 a s. 72 pozn. 88. Příklad vydavatele je třeba opravit z „de Herntshaim“ na „de Huntsheim“.

¹⁴ Dušková, S.: *Kdo byl notář Jindřich*, s. 66. Koroborace zní: „Et ne super hiis inposterum aliqua dubietas oriatur, ad petitionem prefatorum virorum tam magistri Henrici quam etiam militis presentes exinde confici litteras procuravimus et eas nostri sigilli munimine duximus roborandas.“ Viz Burger, H.: *Urkunden der Benedictinerabtei zum Heiligen Lambert in Altenburg vom Jahre 1144 bis 1522*. *FRA II*, XXI. Band, str. 26 č. 27. Ač je tu Jindřichova pečeť ohlášena, u listiny se nezachovala. Na rozdíl od údajů v Burgerově edici nemá originál v HHStA žádnou pečeť.

¹⁵ Usnesení o desátcích se nedostalo mezi 31 závěrečných konstitucí, přijatých na posledním zasedání koncilu, ale když papež Řehoř X. jmenuje kolektory, zmiňuje se, že se jedná o desátky „approbante sacro concilio Lugdunense“. Viz Kaltenbrunner, F.: *Acten-*

všechno duchovenstvo vyjma žebavých řádů, cisterciáků, premonstrátů a těch duchovních, jejichž roční příjem neklesl pod šest hřiven.¹⁶ Kolektorem pro salzburskou arcidiecézi a také pro diecéze pražskou a olomouckou byl k praktickému vybírání ustanoven Aliron de Riccardis, kanovník u svatého Marka v Benátkách.¹⁷ Zachovala se zpráva kolektora, která vyjmenovává osoby s příslušností k diecézi, od nichž byl desátek vybrán.¹⁸ Nacházíme tu také tuto zprávu: „Item recepti (Alironus) a magistro Henrico, plebano de Gors, Pataviensis dyocesis, XIII marcas puri argenti ponderis Wienensis“.¹⁹ Uvedený zápis není datován, ale protože zápisy jsou pořizovány v chronologickém pořadí, můžeme je využít k přesnějšímu datování. Z předchozího zápisu se dozvídáme, že Aliron přijal od řezenského biskupa Jindřicha 1000 hřiven stříbra „eodem anno de mense septembris apud Wiennam“.²⁰ Zdá se tedy, že od Jindřicha přijal jeho XIII hřiven také v září (nebo později) u Vídně. Kterého to bylo roku, dozvíme se z dalšího předcházejícího zápisu. Jím přijímá peníze od Oty, probošta Salcburského, kolektora celé diecéze. Čteme tu: „Item anno Domini millesimo ducentesimo octuagesimo quarto, indictione XII, die iulii apud Admundiam“.²¹ Jindřich, plebán v Garsu, odevzdal Alironovi sumu XIII hřiven patrně v září 1284 u Vídně.

Toto tvrzení neodporuje jeho diplomatické činnosti v královské kanceláři Václava II, spíše je jimi upřesněno. Protože 29. srpna, 7. a 12. září se podílí, buď písařsky nebo notářsky, na vyhotovení listin Václava II,²² muselo k předání peněz dojít až v druhé polovině tohoto měsíce.²³

Zpráva mimoděk prozrazuje, jak významnou osobou Jindřich byl a jakými hmotnými statky disponoval. Bylo-li 13 hřiven desátek za šest let, což přepočítáno na stříbro činí asi 3640 gramů, musel být minimální Jindřichův

stücke zur Geschichte des Deutschen Reiches unter den Königen Rudolf I. und Albrecht I.
Wien 1889, s. 64 č. 56.

16 Steinherz, S.: Die Einhebung des Lyoner Zehnten im Erzbistum Salzburg (1282–1285). *MIÖG* 14, 1893, s. 2.

17 *RBM II*, s. 1187 č. 2714. Nahradil svého předchůdce, mistra Rogera de Merlomonte, kanovníka verdunského.

18 Steinherz, S.: *Einhebung*, s. 75 příloha 2.

19 Steinherz, S.: *Einhebung*, s. 83 zápis pod č. 62.

20 Tamtéž.

21 Steinherz, S.: *Einhebung*, s. 82 zápis pod č. 60.

22 Jsou to listiny pro kostel olomoucký z 29. 8. 1284, Olomouc (*CDM IV*, s. 289 č. 220), pro klášter žďárský z 7. 9. 1282, Praha (*CDM IV*, s. 280 č. 221) a pro klášter hradištský z 12. 9. 1284, Nižbor (*CDM IV*, s. 292 č. 223). Srovnej Pojsl, M. – Řeholka, I. – Sulitková, L.: *Panovnická kancelář posledních Přemyslovců Václava II. a Václava III.* SAP 24, 1974, s. 353.

23 Aliron se s Jindřichem mohl setkat již zhruba rok předtím v Praze, kam kolektor desátků z titulu své funkce také zavítal. Je tu doložen 3. 8. 1283, kdy bere do ochrany křížovnický klášter sv. Františka. Také Jindřich v tuto dobu mohl být v Praze, protože jeho písařská i notářská činnost je tu doložena koncem měsíce ze známého slibu věrnosti Jana z Michalovic z 28. 8. 1283 (*RBM II*, s. 560 č. 1298). Viz Dušková, *Kdo byl notář Jindřich*, s. 63 pozn. 61.

příjem za šestileté období 130 hřiven, což na rok činí přes 21,6 hřiven stříbra, a tedy překračuje více než trojnásobně stanovenou hranici pro desátkovou povinnost. Tato suma představuje minimální výnos, protože některé své příjmy mohl případně před kolektorem utajit.²⁴ Odevzdává-li sumu jako garský plebán, je možné ji považovat za výnos této jediné fary, jeho osobní příjmy musely být větší, protože kromě garského obročí byl ještě také kanovníkem vyšehradským s olomouckým, a to podstatnou část svého života.²⁵ Také fungování v diplomatických záležitostech a pobyt u dvora jistě nebylo nevýnosné.

O jak velkou sumu se jednalo na tehdejší poměry plyne ze srovnání s jinými položkami Alironovy zprávy: bylo to např. asi o třetinu více než odevzdal opat od svatého Lambrechta (2254 g Ag) a o něco více než zaplatil opat z kláštera Sankt Pauli (3150 g Ag).²⁶ Také desátky (a tedy i příjmy) děkana řezenské kapituly byly podle Alironovy zprávy nižší (2058 g Ag), a stejně tak výnosy jiných far dosahovaly jen zlomek Jindřichova příjmu.²⁷ Jeho 3640 g Ag jako desátek z příjmu pro jednoho člověka bylo slabou třetinou desátku celého kláštera v Admontu (11468 g Ag),²⁸ ale naopak to bylo asi třikrát více, než odevzdal ženský klášter ve Friesachu (1238 g Ag).²⁹

Jako poslední doklad Jindřichovy činnosti³⁰ se uvádí jeho vlastní listina z 27. května 1301 daná v Eggenburku,³¹ kterou Jindřich prohlašuje jménem špitálu koupí statku „in Hurltinge“ a povinnosti vzniklé z této koupě vůči johanitům v Mailbergu. Za toto datum se potom posunuje i jeho úmrtí.³² Že k němu nedošlo ihned, dosvědčuje listina eggenburského rychtáře Jindřicha a přísedících měšťanů Pilgrima, Herborda a Hertwiga, kteří potvrzují, že Jans z Meissova a jeho synové Konrád a Jindřich přepustili svá práva na dvě masné lavice v Sigmundsherbergu „honorabili viro magistro Henrico, plebano de Gors,

24 Částky se vybíraly zřejmě velmi pečlivě, a některým plátcům splácení činilo problémy, takže museli zastavovat cenné předměty. Viz Steinherz, S.: *Einhebung*, příloha I, s. 58n.

25 Poprvé je jako garský plebán uváděn 25. listopadu 1274 (*CDB V. 2*, s. 423 č. 758 v DPM formuli) a zůstává jím po zbytek svého života. Nemusí se garské fary vzdát ani po Přemyslově pádu. Viz Dušková, S.: *Kancelář*, s. 94. Od 1. ledna 1275 (*CDB V. 2*, s. 429 č. 762) také vystupuje jako kanovník pražský, olomoucký a vyšehradský a těmito tituly disponuje ještě roku 1300, respektive 1301. Viz Šebánek, J. – Dušková, S.: *Urkundenwesen II*, s. 371.

26 Steinherz, S.: *Einhebung*, s. 52.

27 Steinherz, S.: *Einhebung*, s. 51n. Např. farář z Feldkirchen (Korutany) 516 g Ag, Rozer, farář ze Zell (Tyrolsko) 348 g Ag, opat od Skotů (u svatého Jakuba) v Řezně 630 g Ag.

28 Steinherz, S.: *Einhebung*, s. 52.

29 Steinherz, S.: *Einhebung*, s. 53.

30 Neberu zde v úvahu mínění literatury o Jindřichově smrti v roce 1310. Viz Lindeck, E.: *Magister Berthold von Kiburg*. Protonotar der Herzoge von Österreich (1299–1314). *MIÖG* 54, 1942, s. 70. Odtud ji přebírají Šebánek, J. – Dušková, S.: *Urkundenwesen II*, s. 371. Naopak není toto datum zdůrazněno v poslední práci k tématu u Duškové, S.: *Kancelář*.

31 Je uložena ve Vídni v HHStA, sign. AUR pod svým datem.

32 Dušková, S.: *Kdo byl notář Jindřich*, s. 67.

necnon hospitali sancti Martini in Egenburch“. Je dána v Eggenburku 13. června 1302³³ a posunuje Jindřichovu činnost o více než rok. Ale to není vše.

Zatím konečným dokladem jeho činnosti je další listina pocházející opět z Eggenburku, kterou městský rychtář Jindřich a přísežní měšťané Pilgrim, Mikuláš, Wolfher a Petr zlistiňují, že zwettelský opat Oto dovolil přivedení vody přes svůj pozemek k nově vybudovanému mlýnu u špitálu svatého Martina v Eggenburku, a to „ad instanciam magistri Henrici de Gors plebani“. Listina je datovaná 2. června 1304 opět v Eggenburku³⁴ a Jindřich tu musel být přítomen, protože v koroboraci je ohlášena vedle městské pečeti eggenburské také jeho pečeť.³⁵

Zda i v těchto dvou nových listinách vystupoval Jindřich ne pouze jako subjekt právního počinu, ale podílel se na jejich vzniku, a zda tedy mohou být připsány k jeho dílu, může definitivně rozhodnout důkladný rozbor písma a stylu některého místního (snad eggenburského nebo altenburského) diplomatického okruhu. Na tomto místě lze však upozornit na některé zajímavé okolnosti. Obě písemnosti jsou psané různými písaři, z nichž ani jeden nebyl Jindřich, a obě jsou psány odlišnou rukou než listina z roku 1301. Po stránce stylistické jsou prosté, takže není příliš velký prostor pro postižení osobitého diktátu.

Listina z 1302 obsahuje opět obrat „spontanea voluntate“ v souvislosti „renuntiantes spontanea voluntate omnibus iuribus“, což připomíná obrat „voluntate spontanea recognovit ... et renuntiavit expresse omni iuri“ z výše zmíněné listiny z 5. září. U listiny z roku 1304 se lze zachytit v koroboraci, která obsahuje slova „In cuius rei testimonium presentes litteras ... sigillo magistri Henrici de Gors plebani prehabiti procuravimus communiri ...“, a mohla by tak souviset s listinou z roku 1301, kde v koroboraci čteme „In cuius rei testimonium et cautelam ... sigillo ... presentes litteras procuravi muniri.“ Slovo „procuravimus“ se vyskytuje i v koroboraci listiny altenburského opata z 5. září 1282.³⁶

Zda i tyto listiny definitivně připočteme k notářskému dílu mistra Jindřicha, bude možné rozhodnout až po důkladném rozboru listin z vydavatelských okruhů dolnorakouských a nalezení odpovídajícího vztahu mezi těmito okruhy a stylem mistra Jindřicha.³⁷

Nové zprávy doplňují zmínky o jeho činnosti v rakouských záležitostech, a to především na sklonku života, kdy se pravděpodobně stáhl na svoji garskou faru,

³³ Také je uložena ve Vídni v HHSa, sign. AUR pod svým datem.

³⁴ Její originál je uložen v klášterním archivu ve Zwettlu.

³⁵ Měl jsem k dispozici pouze xerokopii listiny (díky laskavosti pana dr. Weltina z Dolnorakouského zemského archivu), na níž ovšem není poznat, zda u listiny visí Jindřichova pečeť.

³⁶ „... confici litteras procuravimus ...“. Burger, H.: *Urkunden*, s. 26 č. 27. Dušková, S.: *Kdo byl notář Jindřich*, s. 66.

³⁷ Tady by bylo třeba vycházet z důkladného rozboru rakouských diplomatiků, který ale není k dispozici. U nás chybí pro tuto práci, snad s výjimkou listin johanitské komendy v Mailberku, které jsou uloženy v SÚA v Praze, srovnávací materiál.

kde, jistě hmotně zcela dostatečně zabezpečen, vystupoval jako vážená osoba s vlivem na místní události. Zřejmě se omezil na ovlivňování znění písemností, které tyto události plodily, především po stylistické stránce, jeho ruku se pro tuto dobu již nepodařilo zachytit. Datum jeho úmrtí nové doklady posunují až za 2. června 1304, tedy nejdříve do druhé poloviny tohoto roku.³⁸

EINIGE ANMERKUNGEN ZUM LEBEN UND WERK DES NOTARS HEINRICHS

Der vorliegende Aufsatz bringt auf Grund der Durchforschung der Urkunden aus den österreichischen Archiven neue Erkenntnisse zum Leben und Werk des Heinrichs, eines ehemaligen Notars (Protonotars) der Königskanzlei Přemysl II., einer sehr wichtigen und interessanten Person des letzten Drittels des 13. Jh. Seine diplomatische Tätigkeit endet nicht mit dem Tode Přemysl II., sondern dieselbe kommt zum Vorschein vor allem in den Urkunden Wenzels II. bis zum Ende d. J. 1292, sowie im diplomatischen Umkreis des Wissegrades Kapitels, dem Heinrich als Mitglied angehörte, und in mehreren anderen Urkunden als Anonym.

Die erste neue Erwähnung aus 15. Oktober 1282 betrifft die Tätigkeit Heinrichs als Pfarrers in Gars (a. Kamp). Diese Urkunde ist mit seinem Notarswerk zu verbinden. Zum Herbst d. J. 1284 bezieht sich auf unbekanntes Moment Heinrichs Leben. Damals gab derselbe, als Pfarrer in obengenannten Gars, dem Aliron zu Riccardis, einem Collector des Lyoner Zehnten, eine nicht vernachlässigbare Summe über. Mit der Erwähnungen aus zwei nächsten Urkunden (von 1302 u. 1304) ist sein Leben bis 2. Juni 1304 zu verlängern. Einige Wortübereinstimmungen zeigen, daß diese beiden Urkunden zum Werk Heinrichs gehören, aber die definitive Feststellung eine ausdrückliche Forschung in österreichischen diplomatischen Kreisen beansprucht.

Übersetzt von Jiřina Štouračová

³⁸ Zároveň se tak přibližujeme k datu 1310, které se uvádí jako rok Jindřichovy smrti. Srovnej pozn. 30.

